

filosofie in tot een hulpvak, dat diende tot voorbereiding voor de beoefening der theologische wetenschap.

Descartes maakte de filosofie uit deze omnatuurlijke, de ontwikkeling verhinderende, dienstbaarheid vrij. Hij ontkenste de waarheid en de waarde der religie niet; was zelfs zoo beleefd den godsdienst te stutten met zijn wijsgeerige bewijzen voor het bestaan Gods. Maar de uitkomst was wel terdege een degradatie van den godsdienst in het bewustzijn van de cartesiaansche gemeente. Wanneer de wijsbegeerte ontwaakt zonder de tucht des geloofs, eindigt ze met zich te stellen tegenover het geloof. De vrijgemaakte slavin gaat den haas spelen over het kind der belofte. De klaarwetende rede ziet minachtend neer op het geloof dat „in nevelen rondtaast“.

De on-religieuze naturen gaan er ten slotte toe over, met behulp van de filosofie en op grond van hare ontdekkingen, den godsdienst te bestrijden.

Descartes is, onbedoeld, in Nederland de baanbreker geweest van het rationalisme, dat voortdurend vijandelijke aanvallen gedaan heeft op de christelijke kerk. De liberalen, die in de 19de eeuw met hun godsdienstloze school, in naam van verstand en wetenschap, de religie officieel hebben trachten te verbannen uit het publieke leven, kan men gerust als de geestelijke „nazaten“ van dezen wijsgeer beschouwen.

Maar de religieuze aangelegde denkers exploiteerden dezelfde wijsgeerige „veroveringen“ tot het scheppen van een systeem, dat dienen moet de ingeboren godsdienstige behoefte te bevredigen.

Deze wijsgeerige religie is dan wel, tot diep in het fondement, van een heel andere makelij dan onze „redelijke godsdienst“, en leidt zeer zeker ook tot bestrijding en afbreking van het positieve christendom, maar in haar soort is deze filosofie van een edeler gehalte en doet ze veel sympathieker aan dan het naakte verstandsproduct der koele denkers.

Wij noemden Baruch Spinoza.

In zijn wijsgeerig stelsel worstelen de twee, schijnbaar tegenstrijdige factoren, het klare verstand en het mystiek gevoel, om den voortrang.

In dit opzicht was Spinoza een trouw discipel van zijn meester Descartes, dat ook hij uitging van de grondstelling: Alleen wat mijn verstand voor zeker houdt, is waar.

Omdat de wijskunde van alle vakken de meest onwettelijke zekerheden verschaft (wie twijfelt er aan, dat vier het kwadraat van twee is?) schoorde Spinoza zijn wijsbegeerte op een geometrische (meetkundige) leest, en trok met een ijeren onverwiltelijkheid de consequenties, waar Descartes bij ingebeelde grenzen was blijven staan.

Immers, wanneer het begrip substantie, dat Descartes toekende aan God, aan de ziel en aan het lichaam, wezenlijk en ernstig wordt opgevat, dan kan er maar één substantie, dat is zelfstandigheid, zijn. Een zelfstandigheid, die andere zelfstandigheden naast zich, of onder zich heeft, kan niet absoluut zelfstandig zijn.

Er is dus niets dan één substantie, namelijk God.

Dit zeggen wij Spinoza ook na. In de belijdenis van Athanasius wordt God ook de substantie genoemd.

Maar in plaats van nu te belijden, dat deze ééne substantie, dat eenvoudig, geestelijk, Wezen, hetwelk wij God noemen, alle dingen door Zijn scheppenden wil in het aanzijn heeft geroepen,

filosofeerde deze „wiskunstenaar“, dat alle dingen eeuwig in God bestaan en slechts modificaties, bestaanswijzen, van God zijn. De natuur is dus de zichtbare kant van God. Ze bestaat niet zelfstandig, als geschapen wereld, buiten God, maar ze is zelve God. Ja, dat heeft Spinoza letterlijk gezegd: „Deus sive natura. — God of de natuur!“

Om nu het bestaan der dingen, en de ontwikkeling der dingen in de geschiedenis, logisch denkbaar te maken, kende hij aan God attributen of wezenskenmerken toe, die in God hetzelfde zijn als de afmetingen in de ruimte. Het getal dezer eigenschappen is oneindig, maar wij kennen er slechts twee: het denken (het onzichtbaar geestelijke) en de uitgebreidheid (het tastbaar stoffelijke).

Daar het een niet geringe wijsbegeerte-gevoelendheid eischt om deze attributenleer, en de verhouding van de modificaties tot de attributen, klaar te vallen, en bij de beschrijvers van het Spinozisch systeem op dit punt geen eenstemmigheid van oordeel heerscht, zullen wij op deze kwestieuse, en betrekkelijk bijkomstige, bijzonderheden niet ingaan.

Hoofdzaak is, dat Spinoza de grens tusschen God en wereld, ook tusschen geest en lichaam, mensch en dier, uitwischte, en alle verschijnselen denkt als natuurlijk geboren. Of eigenlijk ontkent hij ook het gebeuren, omdat alles eeuwig in God bestaat. In de wijskunde gebeurt ook niets. Het is er. En gelijk uit de natuur van den cirkel volgt, dat al hare stralen gelijk zijn, en dit feit eeuwig, onveranderlijk en noodzakelijk is, zoo bestaat alles eeuwig en noodzakelijk in het wezen Gods.

Mij dunkt, verstandelijker, koeler, ijziger, kan men zich de wereld niet voorstellen.

Hier vervalt alle poëzie, hier is geen plaats voor een aanbiddelijk mysterie. De heele natuur, met haar duizendvoudige raadselen, die, juist omdat het raadselen zijn, den mensch tot de verrukking der devotie stemt, ligt daar voor den menschelijken geest als een opgelost wiskundig probleem.

De eigenschappen Gods zijn niet onbegrijpelijk, dan de eigenschappen van een cirkel en een driehoek.

In dit systeem is geen plaats voor het toeval, maar evenmin voor het wonder. Hier is geen sprake van zonde en evenmin van genade. Men zou zeggen, met het tweesnijdend zwaard van zulk een filosofie vernoodt men alle religie.

En loch....

Deze zelfde koude rekenaar, Spinoza, was een man met een religieus gemoed, als slechts zeer weinigen.

Al brak hij uit overtuiging met den godsdienst der vaderen, geduldig dragend den hantvoek der synagoge, in zijn hart was hij een echte Jood, een zoon van het oude volk, dat de gloeiende psalmen gedicht heeft, en in de „stemming“ van zijn ziel is hij altijd Jood gebleven.

Diep innerlijk dreef hem het mystiek verlangen naar God, en werkte in hem de onuitroefbare dorst naar het eeuwige.... naar den Eeuwige!

Heel het wonderbaarlijke mechanisme van zijn stelsel heeft hij niet slechts uitgedacht met zijn verstand, maar ook gedicht met zijn gemoedelijke ziel.

Zijn filosofie was zijn psalm, omdat zijn verstand het instrument was van zijn hart.

Dit kan.... in het pantheïsme!

Met de grondspreek: God of natuur, — kan de wijsgeer twee kanten uit. Is hij onreligieus, dan laat

hij God opgaan in de natuur. Is zijn geestesgesteldheid godsdienstig, dan verdwijnt voor hem de natuur in God.

Spinoza's aanleg dreef hem, niet naar de ver-naturlijking van God, maar naar de vergoddelijking der natuur.

Het hoogtepunt en tegelijk de samenvatting, van zijn ethiek is de amor Dei intellectualis, d.i. de verstandelijke liefde tot God, en wie zijn leven bestudeert moet erkennen, dat hij die liefde beleefd heeft, dat hij is een bewonderingswaardig en onvergelijkelijk voorbeeld van den filosoof, in wien het eigen systeem vleesch en bloed geworden is.

Lettende alleen op den geometrischen vorm en den negatieven inhoud van zijn systeem echter, heeft men het volle recht met Powell Spinoza's filosofie ongodsdienstig te noemen, of, met Jacobi, te zeggen: Spinoza was atheïst, — maar, doódringend tot den geestelijken wortel, waartuit zijn wijsbegeerte opgegroeid is, is er ook reden om in te stemmen met het oordeel van Feuerbach, die Spinoza een theoloog noemt, omdat hij de heele natuur beziet vanuit God, in het licht der eeuwigheid.

In sommige punten is de gelijkenis van zijn wereldbeschouwing en ethiek (speciaal waar het geldt de berusting in het onveranderlijk lot) met de calvinistische wereldbeschouwing zóó treffend, dat een niet zoo onbelangrijke groep van mystieke Calvinisten zich door Spinoza op het dwaalspoor heeft laten leiden, en de geest van Spinoza in paar orthodox-gereformeerde kringen nóg nawerkt!

En wat Spinoza's invloed buiten de kerkelijke kringen betreft, zoo herinner ik aan het bekende woord van Allard Pierson: „Iedere geest van het tekenis moet althans ééns in zijn leven een bij zonder onderhoud gehad hebben met Spinoza“.

„De filosofie van Spinoza“, zegt Professor Ravinkel in zijn Dogmatiek, „is door Schelling en Hegel verheven tot het stelsel der negentiende eeuw.“

B. W.

A) In de „Stemmen des Tijds“ heb ik over dit onderwerp een tweetal artikelen geschreven, onder den titel „Calvinisme en Spinozisme“.

LITERATUUR EN KUNST.

Het Grieksche heldendicht.

V (Slot.)

Als men zich indenkt, welk een betooverend-schoone natuur de Grieken dagelijks omgaf, — hoe vertrouwd dit volk leefde met de vrije natuur, dan bevreemdt het ons in hooge mate, dat wij zoo weinig sporen van die belangstelling, die wij koesterten voor natuurfereelen, bij hun dichters ontdekken.

De Griek is wel nauwkeurig genoeg in de beschrijving daarvan, maar hij beschrijft op dezelfde nauwkeurige wijze een schild, een wapenrusting of een stuk huisraad. De natuur schijnt meer zijn verstand en zijn weetgierigheid dan zijn gevoel te interesseren; hij is er niet aan gehecht met zulk een innigheid als wij.

Doordat hij de verschillende natuurverschijnselen personifieert en vergoddelijkt en zich voorstelt als handelingen van vrije wezens, heft hij de rustige noodzakelijkheid op, waardoor de natuur voor ons juist zoo aantrekkelijk is.

Vanwaar die verschillende geest? Hoe komt het, dat wij, die in alles, wat natuur is, door de oude Grieken zoover overtroffen worden, juist hierin de

Hij deed dit in zijn Bode om een dubbel „Corrigendum“.

Het eerste corrigendum betreft het woord „Heer“, waarmede in den Platenbijbel, die door Dr Bronsveld uitgegeven werd, het door onze Staten-overzetting oorspronkelijk gebezigde „Heere“ ook daar werd vervangen, waar niet van een mensch, maar van God gesproken wordt. Daartegenover betoogt Dr Kuyper, dat de plechtige vorm van „Heere“ als naamsuitdrukking voor het hoogste Wezen dient gestempeld, en de kortere naam van „Heer“ behoort gebezigd te worden, hetzij in praeg-manten zin, hetzij als er sprake is van een mensch.

Dit betoog wordt besloten met een brief van den uitstekenden taalgeleerde Prof. Matthijs de Vries, wiens oordeel ten deze geheel met het gevoelen van Dr Kuyper samenstemt.

Zie verder: De Heraut, nr 115. Ook: Stemmen en Beschouwingen 1839, 1e deel, blz 537 noot.

Het andere corrigendum geldt de uittaling van Dr Bronsveld in zijn reeds genoemde Decembertro-niek. Hij had daar vooreerst twijfel geopperd: of wel een vereeniging van personen, als aan het hoofd staan van de op te richten Vrije Universiteit, het recht heeft om een universiteit te stichten, profes-soren te benoemen enz.; vervolgens beweerd, dat aan de curatoren der bedoelde universiteit, hoe vele uitmuntende eigenschappen zij ook bezitten, de taak van professoren te benoemen, door een onbevoegde macht was opgedragen; en eindelijk verklaard, dat het hem zeer aangenaam zou zijn, indien de vraag: wie mag eigenlijk een universiteit stichten? eens grondig werd besproken.

Tot deze grondige bespreking nu gordde Dr Kuy-per zich aan. En op grond der bepalingen van het

KUYPER-BIBLIOGRAFIE.

door

J. C. RULLMANN.

LXXV.

64. De Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk uit haar eigen vermaantbrief geoordeeld. Amsterdam, H. J. Winter, 1879.

In het jaar 1878 had de Synode artikel 38 van het Reglement op het Godsdienstonderwijs in dien zin gewijzigd, dat voortaan verschil van geloofs-overtuiging en godsdienstige begrippen geen grond tot afwijzing bij de z.g. „aanneming“ mocht opleve-ren. Ieder ouderling werd nu gedwongen er per-sonelijk aan mede te werken, dat ook de meest besliste ongelooften in de kerk toegelaten werd.

Tegen de invoering van dit artikel kwamen alle belijders des Heeren als één man in verzet. De kerkeraad van Leiden gaf het sein, en zijn voorbeeld werd door velen gevolgd. Ook verscheen in April 1879 een voorstel tot organisatie van ver-zettegen synodalen gewetensdwang.

Dit maakte de Synode wakker, en zij zond nu een lieven vermaantbrief rond om de orthodoxen zoet te houden.

Dr Kuyper echter waakte ertegen, dat dit zoet gefluit van den vogelaar niemand verschalkte, en leverde in De Heraut van 14 en 21 September 1879 een ontmaskering van den vogelaar.

Het Bestuur der Ned. Vereeniging van Vrien-den der Waarheid, dat reeds eerder een artikel van Dr Kuyper over de autonomie der gemeen-ten, geplaatst in het Zondagsnummer van De Standaard van 20 September '74, na verkre-

gen toestemming van den schrijver, had laten her-drukken en verspreiden, zond nu ook deze Heraut-artikelen in brochurevorm aan de afdeelingen en aan de kerkeraaden toe. Het tintelt van heilige ironie tegen de schijnvrome phrasologie der Synode. Zie over de kwestie van art. 38 mijn: De Strijd voor Kerkherstel.

65. Bode om een dubbel „Corrigendum“ aan Dr A. W. Bronsveld. Amsterdam, J. H. Kruij, 1880.

De verhouding tusschen Dr Kuyper en Dr Brons-veld was, tot voor kort, ook bij verschillend in-zicht, nog steeds vriendschappelijk gebleven. In April 1879 zond Dr Kuyper aan Dr Bronsveld nog zijn „Ons Program“ ten geschenke, waarvoor Dr Bronsveld hem in de Stemmen voor Waarheid en Vrede openlijk dank bracht. Maar het optreden van de Gereformeerde Commissie van Advies naast de Irenische, wier secretaris Dr Brons-veld was, deed laatstgenoemde in toorn ontsteken (De Heraut, nr 108).

Daarbij kwam, dat Dr Bronsveld „door een licht verklaarbare jalouzie gedreven“ (aldus De Sprok-kelaar, zie De Heraut nr 116) als voorstan-der van het aanstellen van privaats-docenten, zich geprikkeld voelde tot verzet tegen de voorstanders eener Vrije Universiteit.

Totdat eindelijk in de Kroniek van het Decem-bernummer van de Stemmen voor Waarheid en Vrede, 1879, Dr Bronsveld zulk een aanval op die universiteit en haar vereeniging richtte, dat Dr Kuyper wel het laatste overblijfsel van weten-schappelijken ernst en persoonlijk pergevoel zou moeten hebben uitgeschud, indien hij het tegenover zooveel hoon en verguizing, voor zijn directeuren en curatoren niet had opgenomen.

natuur was
heid aan h
geer juist
verschijns
omdat zij
is, slechts
kunnen ter
naar de c
verhouding
wereld der
we in de n
Daarom is
tuur gebed
moedig ge
kinderjaar
Een af
Homericus
van de ve
geheel op
aandruk leg
welkheid
als met ei
verleide zi
mijdt de
vingen van
wordt in
schild van
voor onze.

Wat er
personen v
aangeduid,
gespoord
werken!
Hoe zou
toen hij,
zijn vaderl
En „wat
Odysseus
slapen“!

Ook lab
als bedela
merus in
het hart v
De dicht
toch hebbe
dat hij me
spreken zi
Toch k
dichter uit
gische doe
zijn lijk o
nu het he
Zeus het
delen“.

Een hij
vormen de
men door
zijn. Hij ge
ders een
bepaalde
bepaalde
Hij lokt ei
een oog
alleen om
de impress
datgene, v
hoorders
die ding
middelijke
dat voor c
rische ver
als wij he

stellige
krachten
retisch
wijzing na
studie leer
versiteit s
gloed der
ieder, die

Op blz.
belangrijke
rie. Reoc
het gaan
gende, g
Dr van T
komen de
meer dan
Haag geb
ze de uni
schreef D

Tot
van P
kring
elke g
univers
De
om v
Prinst
van h
kort s
deling
trekke
Dit
er bl
was
maal
ze in
hadt